

Bosszantóan sok a nyomdahiba. (4. o. Pá-pán helyett pápán, 20. o. Danielisz helyett Dánielisz, 21. o. Szerelmei helyett Szeremley, 34. o. Wiener helyett Weiner, 40. o. egyelőre helyett egyenlőre, 45. o. Almásy helyett Andrásy, 46. o. Krauss helyet Klauss, 47. o. Bruck helyett Brück, 62-63. o. kancellária helyett kencellária, 70-71. o. Mészáros helyett Mászáros, 71. o. tervének helyett tevének, 82. o. Ancona helyett Alcona). A szövegben több ponton hiányoznak a vesszők, következtlen a kis- és nagybetűk használata.

Az utóbbi évek tapasztalata alapján egyre

inkább úgy tűnik, hogy a magyar tudományos könyvkiadás termésének egyre nagyobb hányada jelenik meg vidéken. Ez öröndetes, hiszen jelzi, hogy az ország kulturális élete végre kezd megszabadulni az egyoldalú Buda-pest-központúságtól, s hogy az 1867-1945 közötti regionális tudományosság bázisai újjáélednek. E tény azonban fokozott felelősséget ró szerzőkre és kiadókra egyaránt. Kritikai megjegyzéseinket ennek szellemében fogalmaztuk meg.

Hermann Róbert

SIPOS PÉTER - RAVASZ ISTVÁN (SZERK.)

MAGYARORSZÁG A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBAN LEXIKON A-ZS

(Magyar Hadtudományi Társaság - Petit Real Könyvkiadó, Budapest, 1996. 580 o.).

A recenzens, tárgyilagosságra törekedvén, nem állíthatja ugyan, hogy e lexikont nem illetheti bíráló, csupán hódolat, előljáróban mégis le kell szögeznie, hogy tisztelet és elismerés illeti meg a szerkesztőket és a népes, avatott tollú és lelkes szerzői gárdát, hogy évtizedek tudományos mulasztását pótlándó tartalmas, nívós és hasznos kézikönyvvel gazdagították a magyar hadtörténeti és történelmi irodalmat. A széles olvasóközönség és a kutatók régi óhaja valósult meg, amikor a társaság és a kiadó megjelentette Magyarország második világháborús történetének lexikonát. Korábban politikai és egyéb okokból, valamint a még nagyrészt feltáratlan források miatt, lehetetlen volt objektív, tudományos, helytálló adatokra épülő könyveket és tanulmányokat olvasni – és írni – hazánk történetének e tragikus időszakáról.

A művön érződik, hogy összeállítói számos, egymással olykor ütköző elvárásnak igyekeztek – többnyire sikeresen – eleget tenni: minél sűrítettebb formában minél több ismeretet terjeszteni, új adalékokkal gazdagítani hazánk története e korszakáról összeszedett, teljesnek korántsem mondható ismereteinket, a "sine ira et studio" nemes elvét

mindvégig szem előtt tartva inkább csak a tényközlésre szorítkozni. S végezetül, de nem utolsó sorban: behelyezni hazánk hadi történetét nagy hazai és egyetemes történeti folyamatokba és összefüggésekbe. A munka kiemelkedő érdemei közé tartozik objektivitása, melyet eddig sajnálatosan mind a marxista, mind az emigrációs irodalomból hiányoltunk. Mindezeknek a magas követelményeknek, hozzáátéve a terjedelmi korlátok okozta nehézségeket, a lexikon szerzői gárdája, ha nem is tökéletesen, de kellő magas színvonalon eleget is tett. Ez nagy mértékben köszönhető a mindent végigszenvedő szerkesztőnek, Ravasz Istvánnak.

A mű egyik legnagyobb érdeme a haditechnikai részek színvonala és kidolgozottsága, mindezt a magyarok által használt, illetve ellenük alkalmazott fegyvertípusok műszaki adatokkal kiegészített táblázatai még használhatóbbá és színvonalasabbá teszik. Alszerénység volna elhallgatni, hogy e téren a leginkább Lugosi József és Bonhardt Attila munkáját illeti dicséret.

Az előszó szerzője szerint – aki a Hadtörténeti Intézet és Múzeum főigazgatója, s e minőségében a lexikon egyik mentora –, s ez-

zel a kötet gondos áttanulmányozása után a recenzens is maximálisan egyetért, a közölt adatok mintegy 40 %-a új tudományos eredmény; ez alkalommal került az olvasóközönség és – szerzőjét leszámítva – a kutatók szemé elé. Igaz, ez némi aránytalanságot is eredményez, ha egybevetjük az egyes szócikkek terjedelmét.

Csupán példaként, avagy kedvcsinálóként sorolok fel néhányat: a magyarországi harcok kezdetének és befejeződésének pontosított kronológiája és topográfiája; a budapesti harcok német oldalon harcolt magyar alakulatai és harcaik eddig teljesen újszerű, megbízhatóan dokumentált felvázolása; a tordai és az aradi csata; vagy a Szent László hadosztály tevékenysége. Ide kívánkoznék a szerencsétlen sorsú magyar 2.hadsereg 1942-43-as harcainak sokoldalú és sok címszó alá sorolt leírása, bár e szócikkek szerzője, Szabó Péter, új kutatásainak nagy többségét más sikeres könyvében közzétette.

Ugyancsak a szerzők és a szerkesztők javára írandó, hogy nem elégedtek meg a hadtörténelmi és politikatörténelmi események felsorolásával, hanem kitértek az ország mindennapi életének, a lakosság nehézségeinek és problémáinak leírására is. Itt említeném meg a jegyrendszert, amely szemléletesen érzékelteti mindezt, bár talán külön címszót érdemelt volna. Ide tartozik a kívánságverseny, a tábori színház, a kitelepítés, stb. Itt sorolandók a főbb magyarországi pártok, melyek ugyan elsődlegesen politikatörténelmi szócikkek, ám szorosan hozzátartoznak az egyszerű emberek mindennapjait lényegesen befolyásoló belpolitikai viszonyok alakulásához, illetve alakításához.

Szintén hasznos, bár nem teljesen probléma- és hiánymentes a külső országok, külföldi hadműveletek és fontosabb idegen személyiségek bemutatása.

Jó és helykímélő megoldásnak, hasznosnak, sőt nélkülözhetetlennek tartom a függelék: az igen részletes időrendi táblázat, az összehasonlító táblázatok, az ajánló bibliográfia és – a kissé szűkre szabott – tematikus mutató elkészítését is. Általuk szinte hiánytalan képet kap az olvasó Magyarország korabeli történetéről. A kép- és vázlatanyag ugyancsak kielégítő, bár ez utóbbiakhoz kapcsolódik a recenzens első bíráló megjegyzése,

ami egyébiránt nem a szerzők munkáját érinti. A könyv ugyanis – anyagi megfontolások miatt – eléggé silány minőségű papírra nyomtatott, emiatt az ábrák kissé sápatagra sikeredtek, illetve a képek már most is kifogásolható minőségűek, s féltő, hogy az évek múltán elhomályosodnak. Márpedig ez a munka hosszú évtizedeken át alapvető forrása maradhat hazánk története e tragikus szakaszának, akkor is, ha egyes részletkérdésekben – elsősorban a volt Szovjetunió levéltárainak majdani megnyitásával – pontosításra szorul.

Egy másik megjegyzésem arra az ellentmondásra utal, hogy a szerzők egyfelől mindent és lehetőleg a legsokoldalúbban, másfelől a legnagyobb anyag- és helytakarékos-sággal igyekeztek bemutatni. E kettő egyeztetése nem minden esetben járt sikerrel, a kötet használata a túl sok címszóra bontottság következtében – a sok és általában jó utalás ellenére – nehézkessé vált. Egyetlen példaként had utaljak a magyar 2.hadsereg 1942-43-as harcaira és katasztrófájára: ezt a résztvevő személyektől eltekintve is alig kilenc címszó alatt leli fel a nyájas olvasó. S egyikből sem derül ki például a hadtestparancsnokok neve.

Egyszerűbb és anyag- illetve helytakarékosabb lett volna egybe-, vagy legalábbis néhány címszó alá foglalni az egész témakört, s a mostani címszavakról utalót készíteni. Ugyanez vonatkozik az 1944-45-ös magyarországi harcokra is. Azt már csak a rosszindulat teszi velem, hogy megemlítem: a szoros betürend jóvoltából a magyarországi harcok előbb fejeződnek be, mintsem hogy megindultak volna.

S ha már itt tartunk, megfontolandónak tartom, hogy egy esetleges későbbi, új kiadás ne a klasszikus lexikon-formátumot kövesse, hanem „csúszson el” az enciklopédikus formátum felé, ad absurdum ne lexikonként, hanem enciklopédiaként lásson napvilágot.

Nem érzem teljesen sikerültnek az egyetemes történelmi címszavak kiválogatását. Nem vélem magyar történelmi szempontból mind-egyiket fontosnak, így például a nyugati és az olaszországi front eseményeinek leírását; elég lett volna, ha erre a kronológia, vagy egyes magyar történelmi címszavak utalnak.

Am ha már egyszer eme címszavak bekerültek, miért nem voltak következetesebbek a

Tisztelt Szerkesztők! Így a recenzens megítélése szerint hiányzik a csendes-óceáni hadszíntér, az atlanti és az angliai léigcsata önálló címszava, továbbá oly jelentős személyiségek, mint Eisenhower, Montgomery, Bradley, Patton, Rundstedt, Rommel, Kesselring, McArthur, vagy Yamamoto. E hiányérzetemet nem pótolja Doolittle légitábornok nevének önálló címszó alá vétele, aki a fentebb soroltaknál kisebb jelentőségű személy volt, bár tokiói rajtaütését magam is nagyra értékelem.

A magyar csapatok harcainhoz többé-kevésbé kötődő Paulus, Messe, vagy Dumitrescu, horribile dictu a magyar seregtettek felett is parancsnokló Mannstein nevét az önálló címszavak között nyomatékosan hiányolom. Maradva a hiányjegyzéknél, azt méltányolom, hogy a magyar katonákkal szemben álló szovjet generálisok mellett bekerültek az ugyancsak magyar katonák ellen harcoló bolgár és délszláv tábornokok, valamint angolszász repülő-tábornokok, de azt nem igazából értem, miért maradtak ki a magyar területen is hosszú hónapokat töltött román generálisok, például Avramescu, Macici, vagy a Budapestet is ostromló Sova?

Változtatlanul az életrajzoknál maradva szabadjon egy újabb megjegyzést tennem. A lexikonban két, egymástól lényeges vonásokban eltérő életrajztípus jelentkezik. Az egyik sematizmuszerűen felsorolja pl. az adott tábornok karrierjét és utal háború utáni sorsára, a másik – röviden – arról is beszámol, hogy mely hadműveletekben vett részt (mintegy indokolván ezzel bevalogatásának szempontjait), s ennek – terjedelmkimélő – ellensúlyozásaként nem említi meg néhány jelentéktelenebb beosztásukat. Az előbbi típus inkább a magyar, az utóbbi elsődlegesen a külhoni tábornokok életrajzára jellemző. A tökéletes(ebb) megoldás valószínűleg a kettő elege lenne, ám mivel ezt a terjedelem nem igazából teszi lehetővé, a második típus életszerűbb és az Olvasó számára hasznosabb.

Mivel – mindkét típusnál – utalás történik az egyes személyek utóéletére, íme két kiegészítés a recenzenstől: Plijev tábornok 1962-ben a Kubában állomásozó szovjet erők parancsnoka volt, Gorskov tengernagyot pedig otthon és külföldön egyaránt a második világháború utáni egyik legkiválóbb szovjet teoretikusnak és szervezőnek ismerik el.

Mintaszerű életrajznak tartom ezzel szemben – már csak azért is, mert ez esetben a terjedelmi korlátok itt szerencsére nem érvényesültek – Horthy Miklós kormányzó életútját. Pontos, tárgyyszerű, eléggé részletező és mentes minden bal-, vagy jobboldali „elhajlástól”. Hasonlóképpen igen jól sikerült a három meghatározó vezér, Hitler, Mussolini és Sztálin életrajzi szócikke is. Igen nagy szükség van manapság – és persze minden időben – az ilyen személyiségek pozitívista szemléletű bemutatására, illetve életútjuk és tevékenységük felvázolására. Ez utóbbi, vagyis a tökéletes tárgyilagosság egyébiránt dicséretes módon a lexikon egészére jellemző.

Régi adósságot törleszt a munka az egykori magyar királyi Honvédség irányában, amikor fél évszázad után végre egyértelműen kimondja, „...a honvédek ... esküjük szellemében védték hazájukat egy idegen hatalom beözönlő hadseregével szemben...” az 1944-1945-ös magyarországi harcokban. Ám, s ez ismét a szerkesztők érdeme, itt sem „lendülnék át” inga módjára a másik oldalra, ha az egyik oldalnak a magyar történelem közelmúltban letűnt – a történetírásban sok érték munkát is produkáló – szakaszát aposztrofáljuk. Hiszen értelmezik (maguk a szerkesztők) a felszabadulás fogalmát is, megkísérelve egy, igaz, igen hosszúra sikeredett szócikkben összefoglalni mindazt, amit erről a kategóriáról ma egyáltalán elmondani lehet. Itt is megkísérelnék, a tárgyilagosság követelményét alapvetően szem előtt tartva „középen maradni”, s igen helyesen, nem „szájba rágni” valamiféle új megítélést, hanem mintegy az Olvasóra bízni a kategória elhelyezését a történelmi valóságban. Valahogy úgy, mint a múlt század második felére oly jellemző pozitívista történetírás jeles személyiségei.

A szerzők pontosságát és a szerkesztés körültekintő munkáját dicséri, hogy kevés a pontatlan adat, a „lapsus memoriae”, illetve a géphiba. A világ szerencsésebbik felén nagyságrenddel több lexikon és enciklopédia láthat napvilágot, ám nem egy esetben a mennyiség ott a minőség rovására megy. Márpedig egy pontatlan lexikális adat a (tudományos) közéletből nehezen „gyomlálható ki”.

Kevés tehát az ilyen jellegű hiba, de a jobbítás szándékával hadd említsek meg a kevésből néhányat. A magyar hadigazdaságot

érintő szócikkek nem minden esetben a legújabb kutatási eredményeket közlik. Musso-linit nem egy angol ügynök, hanem az Olasz Nemzeti Felszabadítási Bizottság utasítására egy Walter Audisio nevű kommunista parti-zántiszt végeztette ki. Az RSHA-t (Birodalmi Biztonsági Főhivatal) nem Himmler, hanem Heydrich hozta létre (a dátum pontos). Almásy – és nem Almási – Lászlót nem 1942 végén hívták vissza, mivel – mint ezt a lexikonban is olvashatjuk – 1943 elején részt vett egy rajtaütésben Tunéziában; egyébiránt egyes források szerint kettős ügynök volt, amit nem biztos, hogy ki kellett hagyni a róla írt szócikkból.

A minap hallottam egy jó ismerősömtől, aki maga is hosszabb ideje foglalkozik a hadtörténelemmel, s aki maga is szerkesztett már lexikont, hogy a rövidítések nem minden esetben szabályosak, illetve mértékük kissé eltúlzott. Nos, ami első megjegyzését illeti, azt részben magam is osztom. Igaz, hogy a szerkesztők nem szabályzatot szerkesztettek, amikor be kell tartani minden létező törzsszolgálati rövidítési előírást, s így szabadsággal bírtak a rövidítések meghatározásánál, de azért egyes esetekben figyelembe vehették volna a másutt már elterjedt és majdnem általánosan alkalmazott rövidítéseket. Második aggályát is osztom, legalábbis részben. Van-nak mondatok, elsősorban a technikai jellegű szócikkekben, vagy a hadrendek bemutatásánál, amelyekben annyi a rövidítés, hogy a mondat alig olvasható. Némileg menti persze a szerkesztőket, hogy a technikai előszóban ezt külön, az első pontban kiemelték, törekvésüket a rövidítések gyakori alkalmazására a területi korlátokkal igazolva. Ha a sok rövidítés bevezetése nyomán több adat kerülhetett be a kötetbe, akkor azt kell mondanom, igazuk volt, hiszen egy lexikon célja előbb az adatgazdagság, s azután az olvashatósság.

S ha már a hozzám eljutott információknál tartok, nem állom meg, hogy ne szóljak a szerkesztők távolabbi terveiről. Azon terveiről, amelyek már túlmutatnak a jelen lexikon második kiadásának szándékán. Úgy tudom, még az idén megindulnak két újabb lexikon előkészítésének munkálatai. A Magyarország az első világháborúban és a Magyarország a

második világháború végétől a Varsói Szerződés megszűnéséig munkacímeket viselő kötetek megjelentetését a szerkesztői gárda, azon elvből kiindulva, hogy „bejáratott csapaton ne változtass”, még az évezred vége előtt tervezi. Ezek után pedig, a már ködösebb jövőben, korábbi korszakokkal foglalkozó szakemberek bevonásával, olyan sorozatot szeretnének kiadni, amely lexikon-formátumban dolgozná fel a magyar nemzet had- és politikatörténetét a honfoglalástól az 1914-ben tragikus hirtelenséggel elhunyt XIX. század végéig. Munkájukhoz csak sok sikert, de főleg kitartást kívánhatok, valamint azt, hogy a jelenleginél nagyobb segítséget kapjanak a „hivatalos” magyar történettudománytól, ha szabad egyáltalán a tudomány vonatkozásában a hivatalos jelzót használni. S azt, hogy messzemenően használják fel az egyes kötetek munkálatai során szerzett és szerzendő tapasztalataikat. Ha ez a sorozat megvalósul, akkor a magyar történettudomány alapmunkák zászlóaljával gyarapodik. Hiszen ezek a munkák azok, amelyek igazán érték- és időtállóak, s amelyekre egyre nagyobb szükség van a könyvtárak szabadpolcain és a kutatók, tanár-emberek könyvszekrényeiben.

Ezeket az apróbb megjegyzéseket nem csupán azért láttam jónak közzé tenni, mert egy recenzió ez alapvető kötelessége, de azért is, mert óhajtanám, sőt fölöttébb szükségesnek látnám egy újabb, némileg bővített kiadás megjelentetését. A lexikon, minden megjegyzés ellenében, jelen formájában is értékálló, a magyar, második világháborúval foglalkozó történetírás egyik kimagaslóan jelentős produktuma, amely mind a kutatók, mind az olvasóközönség széles rétegeinek érdeklődését messzemenően kielégíti. Éppen ezért lenne rendkívül fontos egy új, e kiadás tapasztalatait felhasználó, még több új adatot felsoroló, még gondosabban és egységesebben szerkesztett kiadás megjelentetése. S ezen óhajom, mely reményeim szerint találkozhat a szakma jeles személyiségeinek véleményével és kívánságával is, bízom benne, nem csupán a történész kollégákhoz, de az újabb kiadás megjelentetéséhez esetleg anyagi segítséget is nyújtani tudó személyekhez is eljut.

Rázsó Gyula